

ПРОВОА ПРИРОДА ФАНФІКШЕНУ. ФАНФІКШЕН ЯК ВИД СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Ольга Улітіна, старший науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0230-9477>

У статті йдеться про таке явище сучасної культури, як фанфікшен. Досліджується правова природа фанфіку та місце таких творів у системі об'єктів авторського права. Розглядаються питання правової природи фанфіку, а також співвідношення з авторськими правами авторів оригінальних творів, на основі яких створюються фанфіки.

Ключові слова: авторське право, фанфікшен, об'єкт авторського права, фанфік, похідний твір, пародія

Швидкий і бурхливий культурний розвиток зумовив появу нових видів мистецтва. Серед них можна виділити, так звану, й фанатську творчість. Прихильник популярних літературних, кінематографічних та інших творів з великим задоволенням створюють роботи на основі оригінальних творів їхніх улюблених авторів. У літературі таке явище називають фанфікшеном.

Фанфікшен (від англ. *fan* — фанат, *fiction* — вигадка, художня література) — це літературна творчість фанатів (шанувальників) оригінальних творів мистецтва (літературних творів, кінематографічних, серіалів, коміксів, ігор та ін.). Своєю чергою, фанфік — це літературний твір, створений на основі оригінального твору.

Також можна знайти дещо інше визначення фанфікшену, що визначає його як жанр масової літератури, створеної за мотивами художнього твору фанатом цього твору для читання іншими фанатами, який не має при цьому комерційної мети [1].

Якщо говорити про загальні риси, що об'єднують фанфіки можна виділити такі:

- це літературний твір;
- це твір, що створений на основі іншого оригінального твору;
- він немає комерційної мети, тобто створюється не для отримання прибутку.

Однак остання риса не завжди притаманна таким творам, хоча й має ключове значення для визначення правової природи фанфіку. Так, деякі фанфіки через деякий час після створення були опубліковані та стали самостійними творами. Прикладом може слугувати трилогія «П'ятдесят відтінків» американської письменниці Е. Мітчел, що має псевдонім Е. Л. Джеймс. Перша книга трилогії спочатку була фанфіком, створеним на основі серії книг «Сутінки», автором якої є С. Майер. Однак фанфік був настільки популярним серед фанатів, що американський видавець запропонував опублікувати її, змінивши деякі деталі, як-то імена героїв.

Ще одним прикладом, коли фанфік став комерційним твором, є серія книжок про Таню Гроттер, автором якої є Д. Ємець. Спочатку твори про Таню Гроттер були пародією на популярні романи Дж. Роулінг про хлопчика, що вижив — Гаррі Поттера. Згодом серія отримала самостійну історію, проте закордоном опублікувати її неможливо, бо Дж. Роулінг подала позов до суду Нідерландів, звинувачуючи автора Тані Гроттер у плагіаті [2]. У 2003 році суд встановив факт наявності у творах Д. Ємця плагіату, а також порушення прав на торговельну марку [3]. Таке рішення дало змогу заборонити розповсюдження книг про Таню Гроттер у більшості країн Європи, хоча в деяких книжки все ще виходять.

Загалом ставлення авторів до фанфікшену, створеного на основі їхніх творів, може бути різним. Деякі автори, наприклад, Дж. Роулінг, позитивно ставляться до некомерційних фанфіків, проте будь-яка спроба отримати прибуток буде жорстко припинена. Інші автори не мають нічого проти навіть комерційних фанфіків. До останніх здебільшого належать ті автори, що і самі починали з фанфікшену. Проте авторів, які проти будь-якого прояву творчості фанатів, загалом найбільше. Серед таких письменників наприклад, Дж. Мартін.

Якщо говорити про фанфіки, що створені на основі нелітературних творів, а ігор, фільмів або серіалів, то тут ситуація більше схожа на ставлення правовласників до косплею. Косплей також є різновидом фанатської творчості, за своєю правовою природою багато в чому є подібним до фанфікшену. Оскільки продукт фанатської творчості, як-то фанфік або косплей, не є однаковим з тим продуктом, права на які мають володільці (комп'ютерні чи консольні ігри, фільми чи серіали), то виникнення таких творів жодним чином не шкодить законному праволодільцю [4]. Саме тому великі компанії не протидіють появі фанфіків на ос-

нові своїх творів, а навпаки, розглядають їх як своєрідну рекламу. Так, представники компанії Vioware, що розробляє комп'ютерні та консольні ігри, зізнаються, що цікавляться творчістю фанатів, а іноді вона їх навіть надихає при розробці нових продуктів.

В Україні, на жаль, фанфікшен є мало дослідженим явищем. Здебільшого цю тематику розглядають у контексті філології чи педагогіки. Зокрема, останнім часом усе частіше фанфіки використовуються для навчання. Так, у статті Г. Чух «Використання фанфіків на уроках літератури як виду завдань для розвитку креативності учнів» розкрито поняття фанфіку як особливого явища в літературній творчості, а також запропоновано методи та прийоми використання фанфіків як різновиду творчої діяльності на уроках української та світової літератури [5]. Що стосується дослідження правової природи фанфікшену, то ця тема взагалі не є розробленою. З огляду на це, можна звернути увагу на статтю О. Коршакової «Авторське право та твори fun fiction», в якій автор звертається до питань співвідношення фанфіків і авторського права [6]. Проте автор неправильно використовує власне термін «фанфікшен», оскільки він походить від англійського *fanfiction*, а не *fun fiction*. Це вказує на досить низький рівень розуміння сутності фанфіків загалом в Україні.

Розглянемо, відповідно до законодавства, які права автора можуть порушувати фанфіки. По-перше, це немайнові права автора. Стаття 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» вказує, що авторові належить право «вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора» [7]. Спірне питання, чи зачіпають фанфіки честь і репутацію автора. Однак не можна це відкидати, бо фантазія фанатів не обмежена

та їхнє бачення оригінального твору може суперечити поглядам автора. Отже, можна казати, що частина творів фанфікшену може порушувати закон в цій частині.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» автор має виключне право автора дозволяти чи забороняти використання твору іншими особами, зокрема й будь-які «переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів» [7]. Отже, писати фанфік можна лише після отримання на це згоди автора. Цілком зрозуміло, що більшість фікшн-райтерів (осіб, які створюють фанфіки) не мають таких дозволів. Ця ж стаття Закону вказує, що, крім випадків, передбачених законодавством, праволоділець «має право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору» [7]. Ця норма теоретично надає авторові право вимагати виплати винагороди за використання оригінального твору, навіть якщо використано твір було не з комерційною метою, тому що в Законі сказано «за будь-яке використання твору».

Закон передбачає можливість використання твору без згоди автора, але з обов'язковим зазначенням імені автора та джерела запозичення. Зокрема, ст. 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [7] допускає таке використання для цитування в обсязі, виправданому поставленою метою, та для створення пародій. Попри те, що у фанфіках іноді використовуються цитати, по-перше, вони не оформлені належним чином, по-друге, важко встановити, чи є виправданою мета такого цитування взагалі. І по-третє, основу фанфіку становить не тільки цитування, автори фанфіків використовують сюжетні елементи твору, його персонажів, загальну атмосферу твору.

Стаття 25 Закону України «Про авторське право і суміжні права» допускає «без дозволу автора і без виплати авторської винагороди відтворювати

виключно в особистих цілях або для кола сім'ї попередньо правомірно оприлюднені твори» [7]. Однак автор фанфіку не відтворює оригінальний твір, а лише використовує його певним чином. Крім того, таке використання в будь-якому разі не можна вважати таким, що відбувається виключно в особистих цілях, адже зазвичай фанфіки розміщують в Інтернеті на спеціальних сайтах.

Отже, якщо говорити про правову природу фанфіку, можна визначити його як пародію чи похідний твір. Це насамперед пояснюється тим, що існування конкретного фанфіку повністю залежить від оригінального твору. Якби не було оригіналу, автор не створив би фанфік. І також можна прослідкувати закономірність: якби фанфік не був написаний на основі популярного твору, він не мав би читачів. Отже, фанфік повністю залежний від оригінального твору й тільки в тому випадку, коли він повністю втрачає зв'язок з первісним твором, фанфік можна вважати оригінальним твором. Як приклад можна знову згадати серію романів «П'ятдесят відтінків».

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» похідний твір — це «твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів)» [7].

Звертаючись до досвіду іноземних країн, варто звернути увагу на законодавство США, що також містить поняття похідного твору. Відповідно до норм законодавства США похідний твір — це твір, створений на основі одного чи більше вже наявних творів, такий як переклад, музична обробка, інсценування, фікціоналізація, версія

кінофільму, звукозапис, художня репродукція, стислий виклад, конспект або будь-яка інша форма, в якій твір може бути втілений при переробці, перетворенні чи адаптації. Твір, який складається з редакційних поправок, анотацій, переробок або інших модифікацій оригінальних творів, які, загалом утворюють новий авторський оригінальний твір є похідною роботою [8].

У будь-якому разі, для того, щоб фанфік виявився похідним твором, він повинен мати певну творчу самостійність, інакше це просто копія оригінального твору. Автори фанфіків не копіюють оригінальні твори повністю, а використовують лише певні їхні елементи.

Якщо розглядати фанфік як пародію, то можна також звернутися до законодавства США, в якому пародія є похідним твором, однак її можна захистити від скарг праволодільця оригінального твору, якщо використовувати твір сумлінно, тобто через *fair use*, посилаючись на § 107 Закону про авторське право США [8].

Сучасне законодавство України містить норму, що визначає поняття «пародія». Так, пародія — це твір, який є «творчою переробкою іншого правомірно оприлюдненого твору або його частини, що за своїм змістом має комічний, сатиричний характер або спрямовується на висміювання певних подій або осіб» [9]. Тобто, якщо фанфік має комічний або сатиричний характер, висміює якісь події та персонажів, його

можна вважати пародією. У такому разі оригінальний твір буде використовуватися для створення фанфіку цілком правомірно.

Однак більшість фанфіків не є своєю суттю пародіями, тому варто говорити про те, що фанфіки є похідними творами. І знову потрібно наголосити, що для використання оригінального твору потрібний дозвіл його праволодільця. Без такого дозволу фактично порушується закон.

Висновки. Попри те, що створення фанфіку можна розглядати як порушення прав автора, варто визнати, що фанфікшен — це новий сучасний вид мистецтва, що набирає популярності. Не завжди створення фанфіку зачіпає інтереси праволодільця оригінального твору, більше того, іноді фанфік створюється в інтересах споживачів. Отже дуже важливо намагатися дотримуватися балансу, розуміти суть явища та правильно застосовувати закон. Якщо автор фанфіку не має на меті отримання прибутку, не спотворює твір так, що цим може зачіпати честь і репутацію автора, то немає потреби говорити про будь-які порушення. Однак потрібно зважати й на автора оригінального твору, адже його права повинні бути захищені.

Не можна заборонити фанатам писати фанфіки на основі їхніх улюблених творів. Однак і автори фанфіків повинні розуміти суть творів, які вони створюють. ♦

Список використаних джерел / List of references

1. *Усе про фанфік.*

URL: http://galyna-zhukova.edukit.dn.ua/vse_dlya_vchitelya_svitovoi_literaturi/metodichni_materiali/vse_pro_fanfik/.

Use pro fanfik. URL: http://galyna-zhukova.edukit.dn.ua/vse_dlya_vchitelya_svitovoi_literaturi/metodichni_materiali/vse_pro_fanfik/.

2. Karjala, Dennis S., *Harry Potter, Tanya Grotter, and the Copyright Derivative Work (2006)*. *Arizona State Law Journal*, 2006, Vol. 38.

URL: <https://ssrn.com/abstract=1436760>.

3. *Dutch Court Rules Again In Favour Of Harry Potter.*

URL: <https://www.warnerbros.com/studio/news/dutch-court-rules-again-favour-harry-potter-0>.

4. Уліміна О., Якуша Є. Косплеї і авторське право // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 25–29.
Ulitina O., Yakusha Ye. Kosplei i avtorske pravo // *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. 2016. № 6. S. 25–29.
5. Чух Г. П. Використання фанфіків на уроках літератури як виду завдань для розвитку креативності учнів // *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 2. С. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_2_47.
- Chukh H. P. Vykorystannia fanfikiv na urokakh literatury yak vydu zavdan dlia rozvytku kreatyvnosti uchniv // *Tavriiskyi visnyk osvity*. 2013. № 2. S. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_2_47.
6. Коршакова О. М. Авторське право та твори fun fiction // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 34. Том 1*. 2015. С. 90–92. Korshakova O. M. Avtorske pravo ta tvory fun fiction // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo. Vypusk 34. Tom 1*. 2015. S. 90–92.
7. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3792-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
8. Copyright Law of the United States. URL: <http://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#101>.
9. Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо використання об'єктів авторського права в пародіях, попури та карикатурах»: Закон України від 05.10.2016 р. № 1651-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1651-19>.
Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava» shcho do vykorystannia ob'ektiv avtorskoho prava v parodiakh, popuri ta karykaturakh: Zakon Ukrainy vid 05.10.2016 r. № 1651-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1651-19>.

Надійшла до редакції 23.01.2018 р.

Уліміна О. Правовая природа фанфикшена. Фанфик как вид современного искусства. В статье речь идет о таком явлении современной культуры, как фанфикшен. Исследуется правовая природа фанфика и место подобных произведений в системе объектов авторского права. Рассматриваются вопросы правовой природы фанфиков, а также их соотношение с авторскими правами авторов оригинальных произведений, на основе которых создаются фанфики.

Ключевые слова: авторское право, фанфикшен, объект авторского права, фанфик, производное произведение, пародия

Ulitina O. Legal nature of fanfiction. Fanfiction as modern art. The article is dedicated to the problem of legal nature of fanfiction. Fanfiction is a part of new modern art. The issues concerning the legal status of new kinds of art today are one of the most interesting and not fully developed questions in the field of copyright.

The article deals with the question about whether the authors of fanfics infringe the rights of the authors of original works or not. The article identifies the main characteristics of fanfics, which are important for establishing the legal nature of fanfiction.

The article contains the analysis of existing Ukrainian legislation, which regulates issues of copyright on original works and fanfics. It also analyses the legislation of the USA in this field.

Key-words: copyright, fanfiction, copyright object, fanfic, derivative work, parody